

МАКТАБГАЧА YOSHDAГИ ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI MAKTABGA NUTQIY TAYYORLASH METODIKASI

Muhammadjonova D.F.

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: nutq, nutqiy tayyorlov, eshitishida nuqsoni bo'lgan bola, idrok, sezgi, nutq terapiyasi, talaffuz, o'yin, individual yondashuv.

Ключевые слова: речь, речевая подготовка, ребенок с нарушением слуха, восприятие, интуиция, логопед, произношение, игра, индивидуальный подход.

Key words: speech, speech preparation, hearing impaired child, perception, intuition, speech therapy, pronunciation, game, individual approach.

Резюме:

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga nutqiy tayyorlashning muhim jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada bolalarning o'ziga xos xususiyatlari, nutqiy tayyorgarligini baholash, samarali mashg'ulotlar o'tkazish usullari va metodlarini chuqur tahlil qiladi.

Резюме:

Данная статья посвящена изучению важных аспектов школьной речевой подготовки детей с нарушением слуха дошкольного возраста. В статье глубоко анализируются особенности детей, оценка речевой подготовки, методы и способы эффективного обучения.

Summary:

This article is devoted to the study of the important aspects of school speech preparation of children with hearing impairment of preschool age. The article deeply analyzes the characteristics of children, assessment of speech preparation, methods and methods of effective training.

Kirish. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar, o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ularning eshitish qobiliyatlarining chegaralanganligi tufayli nutq va til rivojlanishiga ta'sir etishi mumkin. Buning natijasida, bolalar nutqni to'g'ri talaffuz qilishda qiyinchiliklarga duch kelishi, grammatik qoidalarni tushinishda qiynalishi va so'z boyligi cheklangan bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, ularning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ham ta'sir etishi mumkin. Masalan, eshitishida nuqsoni bo'lgan ba'zi bolalar o'z tengdoshlari bilan muloqotda bo'lishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Ular o'zlarini

yolg'iz va ajralib qolgandek his qilishlari mumkin. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar, odatda, nutqni to'g'ri idrok etishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular gapning ohangini, tovushni va intonatsiyani ajratishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bu esa, ularning nutqni tushunish va gapirish qobiliyatlariga salbiy ta'sir etishi mumkin. Shuningdek, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar, ko'pincha, atrof muhitdagi shovqinlarga nisbatan sezgir bo'lishadi. Ularning eshitish qobiliyatlari cheklangan bo'lgani uchun, atrof muhitdagi shovqinlarni bezovta qilib, e'tiborlarini jalb qilishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy tayyorgarligini baholash, ularning maktabga tayyorgarligini aniqlash va ularning nutq rivojlanishini kuzatish uchun juda muhimdir. Baholash, bolaning nutq qobiliyatlari, fonetik-fonologik rivojlanishi, leksik-grammatik rivojlanishi, gapirish qobiliyati va gapni tushunish qobiliyatini o'z ichiga olishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Nutqiy tayyorgarligini baholash uchun turli xil testlar va mashqlar qo'llaniladi. Masalan, bolaning tovushni talaffuz qilish qobiliyatini baholash uchun, maxsus fonetik testlar qo'llaniladi. Leksik-grammatik rivojlanishni baholash uchun, bolaning so'z boyligini, grammatik qoidalarni bilishini va gaplarni tuzish qobiliyatini tekshirish kerak. Gapirish qobiliyatini baholash uchun, bolaning nutqning tezligi, ovoz balandligi, intonatsiyasi va gapirish uslubini kuzatish kerak. Gapni tushunish qobiliyatini baholash uchun, bolaning gaplarni tushunish qobiliyatini va savollarning javoblarini berish qobiliyatini tekshirish kerak. Baholash natijalariga ko'ra, bolaning nutq rivojlanishi darajasi aniqlanadi va unga muvofiq dastur tuziladi. Agar bolaning nutq rivojlanishi kechikkan bo'lsa, u holda nutq terapiyasi kursini o'tkazish kerak. Nutq terapiyasi, bolaning nutq qobiliyatlarini yaxshilashga va maktabga tayyorlanishiga yordam beradi.

Eshtishida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlari va imkoniyatlari, ularga ilk davrdan boshlab korreksion-pedagogik yordam ko'rsatish zaruratidan kelib chiqqan holda belgilanadi. Eshitish qobiliyatining pasayishi bolaning umumiy va psixik rivojlanishiga, eng asosiysi nutqning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Eshitmaydigan va zaif eshituvchi bola maxsus o'rgatib borilmasa, u gapira olmaydi, atrofdagilar bilan muomalada esa chegaralangan miqdordagi imo-ishoralardan foydalanadi. Bolalar kundalik hayotida kattalarga taqlid qilgan holda oddiy amaliy faoliyat turlarini bajara oladilar, turli buyumlarning funksional vazifalarini o'zlashtiradilar va ulardan to'g'ri foydalanadilar, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish malakasini egallab oladilar. Bunday bolalarga maxsus ta'lim berish shart-sharoitlari yaratilmagan holda, ular o'zgalarni idrok eta olmasligi oqibatida sensor va aqliy rivojlanishi

so'zlashuv nutqning ta'sirisiz kechadi. Shunday qilib, eshitish qobiliyatining pasayishi va nutqiy rivojlanishning buzilishi oqibatida bolaning rivojlanishi to'xtamasa-da, ancha cheklanib qoladi.

Maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy tayyorgarligini oshirish uchun mashg'ulotlar. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy tayyorgarligini oshirish uchun maxsus mashg'ulotlar o'tkazish kerak. Mashg'ulotlar, bolaning yoshini, eshitish darajasini va nutq rivojlanishini hisobga olgan holda tuziladi. Mashg'ulotlarda turli xil usullar va metodlar qo'llaniladi. Masalan, bolaning nutq qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o'yinlar, qo'shiqlar, she'rlar va hikoyalar ishlatilishi mumkin. Bolaning tovushni talaffuz qilish qobiliyatini yaxshilash uchun, lab harakatlarini takrorlash mashqlari, til gimnastikasi va tovushni to'g'ri talaffuz qilish bo'yicha mashqlar qo'llaniladi. Bolaning leksik-grammatik rivojlanishini oshirish uchun, so'z boyligini kengaytirish bo'yicha mashqlar, grammatik qoidalarni tushuntirish va gaplarni tuzish bo'yicha mashqlar ishlatiladi. Mashg'ulotlar, bolaning qiziqishi va faol ishtirokini ta'minlashga qaratilishi kerak. Bolani rag'batlantirish, maqto'v va mukofotlar yordamida amalga oshiriladi. Mashg'ulotlar, bolaning eshitish qobiliyatlarini yaxshilashga qaratilishi kerak. Masalan, bolaning eshitishini yaxshilash uchun, eshitish mashqlari, tovushni aniqlash bo'yicha mashqlar va tovushni idrok etish bo'yicha mashqlar ishlatilishi mumkin. Nutqiy tayyorgarlik mashg'ulotlarida turli xil metodlar qo'llaniladi. Ushbu metodlar, bolaning eshitish qobiliyatini, nutq rivojlanishini va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlanadi.

Nutqiy tayyorgarlik mashg'ulotlarining tuzilishi va mazmuni. Nutqiy tayyorgarlik mashg'ulotlari, bolaning yoshini, eshitish darajasini va nutq rivojlanishini hisobga olgan holda tuziladi. Mashg'ulotlar, o'yinlar, qo'shiqlar, she'rlar, hikoyalar, rasmlar, kartalar va boshqa o'quv materiallaridan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin. Mashg'ulotlar, bolaning qiziqishi va faol ishtirokini ta'minlashga qaratilishi kerak. Mashg'ulotlar, bolaning eshitish qobiliyatlarini yaxshilashga qaratilishi kerak. Masalan, bolaning eshitishini yaxshilash uchun, eshitish mashqlari, tovushni aniqlash bo'yicha mashqlar va tovushni idrok etish bo'yicha mashqlar ishlatilishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga tayyorlash, ularning nutqiy rivojlanishini va o'qishga tayyorlanishini ta'minlash uchun muhimdir. Maktabga tayyorlash, bolaning o'qishga oid ko'nikmalarini, yozishga oid ko'nikmalarini, hisoblashga oid ko'nikmalarini va ijtimoiylashish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Bolani maktabga tayyorlash jarayonida, quyidagi jihatlarga e'tibor berish kerak:

- Nutq va til rivojlanishi
- O'qishga oid ko'nikmalar
- Yozishga oid ko'nikmalar
- Hisoblashga oid ko'nikmalar
- Ijtimoiylashish qobiliyatlari

Maktabga tayyorlash, bolaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar, odatda, nutqni to'g'ri idrok etishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shuning uchun, ularning nutqiy rivojlanishini ta'minlash uchun, maxsus usullar va metodlar qo'llaniladi. Masalan, ularga nutq terapiyasi kursini o'tkazish, maxsus o'quv materiallaridan foydalanish va ularga qo'shimcha yordam berish kerak. Maktabga tayyorlash, bolaning o'ziga ishonchini oshirishga va maktabga moslashishini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Maktabgacha surdopedagogika fanida psixologlar L.S.Vigotskiy, I.M.Solovev, T.V.Rozanovalarning, ilmiy nazariyalariga ko'ra psixik va jismoniy rivojlanishidagi kamchilik bolaning jismoniy va psixik rivojlanishining buzilishiga olib kelsa, bunday bola anomal deb hisoblanadi. Eshitishning pasayishi bolaning nutqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi: nutqning muloqot qilish, idrok etish, fikrlash, bilish faoliyatini rivojlantirish vositasi sifatida rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Ta'lim muassasasida pedagogik jarayonni to'g'ri tashkillashtirish, eshitishning pasayishi bilan bog'liq umumiy va xususiy jihatlarni tushunish uchun maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanish xususiyatlarini bilmoq zarur.

Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim va maktab ta'limitizimini yaratishda, bolalarni saralash mezonlarini belgilashda, differensial ta'limni yaratishda, samarali ta'lim-tarbiya usullarini tanlashda R.M.Boskis (1963y) klassifikatsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. L.S.Vigotskiyning bola psixikasining rivojlanishidagi birlamchi va ikkilamchi defektlar to'g'risidagi nazariyasiga asoslanib, R.M.Boskis, eshitishdagi nuqsonlarni farqlash bo'yicha pedagogik tasniflash mezonlarini ishlab shiqdi. 1. Bola eshituv analizatorining buzilishi, kattalarning xuddi shunday buzilishidan keskin farq qiladi. Katta kishilarning eshitishi pasaygan holda eshituv yordamidagi nutqiy muloqot buziladi. Ilk davrda eshituvning pasayishi, bolalarning psixik rivojlanishiga ta'sir etadi, rivojlanishidagi ikkilamchi nuqsonlarini keltirib chiqaradi. 2. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning rivojlanishini to'g'ri tushunish uchun, ular tomonidan mustaqil ravishda nutqni egallash imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Eshituv qobiliyatining cheklanishi nutqning egallanishiga va to'laqonli nutqiy muloqotga to'sqinlik qiladi. Og'zaki nutqning orqada qolishi yoki umuman

yo'qligi, yozma nutqning egallanishiga, o'qiyotgan narsalarni tushunishiga, o'z fikrini yozma bayon etishiga, turli sohalardan bilim egallashiga yo'l bermaydi. 3. Eshituv holati va nutq o'zaro bog'liqdir. Bir tomondan, eshituvning pasayishi nutqning tabiiy ravishda o'sishiga to'sinlik qiladi; ikkinchi tomondan eshitish qobiliyatining to'laqonli ishlatilishi bolaning nutqiy saviyasiga bog'liqdir. Nutq qanchalik yaxshi rivojlangan bo'lsa, eshituv qobiliyatidan foydalanish imkoniyatlari shunchalik kengayadi. 4. Eshituv qobiliyati buzilgan bolalar eshituvning pasayishi va nutqiy saviyasiga ko'ra xilma-xil bo'ladilar. Nutqning turli saviyada bo'lishi quyidagi omillarga bog'liqdir: a) eshitishning pasayish darajasiga; b) nuqsonning paydo bo'lishiga; v) eshituv nuqsonining paydo bo'lishidan keyingi pedagogik shart-sharoitlarga; g) bolaning alohida xususiyatlariga. Ko'rsatilgan omillarning har biri bolaning nutqini baholashda muhim ahamiyatga ega. Eshitish qobiliyati qanchalik ko'p shikastlansa, nutqqa shunchalik ko'p zarar tegadi. Eshitish qobiliyati og'ir darajada pasaygan holda maxsus o'qitishsiz umuman rivojlanmaydi.

Xulosa va tavsiyalar: Maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga nutqiy tayyorlash, ularning muvaffaqiyatli o'qishi uchun juda muhimdir. Ushbu jarayon, bolaning nutqiy rivojlanishini, o'qishga tayyorlanishini va o'ziga ishonchini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bolalarni maktabga tayyorlashda, quyidagi jihatlariga e'tibor berish kerak:

- Bolalarning eshitish darajasini va nutq rivojlanishini hisobga olish
- Maxsus usullar va metodlarni qo'llash
- Bolalarning qiziqishini va faol ishtirokini ta'minlash
- Bolalarning o'ziga ishonchini oshirish

Ushbu ma'lumotlar maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga nutqiy tayyorlashning asosiy jihatlari to'g'risida ma'lumot beradi va mutaxassislariga ushbu jarayonni samarali amalga oshirishda yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Maxsus pedagogika (darslik). R.M.Ro'latova, L.Sh.Nurmuxammedova, D.B.Yakubjanova, Z.N.Mamarajabova, Sh.M.Amirsaidova, A.D.Sultonova. - T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2014. - 520 b
2. Maxsus psixologiya L.R.Muminova, Z.N.Mamarajabova, D.B.Yakubjanova, Sh.M.Amirsaidova - T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2014. - 520 b
3. Muhammadjonova, Dilafuz. "Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning sezgi va idrok xususiyatlarining o'ziga xosligi." Science promotion (2023).
4. Muhammadjonova, Dilafuz. "Issues of effective organization of teaching weak hearing children to write." Science promotion (2023).
5. Muhammadjonova, Dilafuz. "Speech development of deaf children." Galaxy international interdisciplinary research journal (GIIRJ) (2023).